

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Ma'rupov Akobir Baxtiyor o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi (Master of Business Administration-MBA) Finance&Fintex mutaxassisligi bo'yicha magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15572021>

Annotatsiya

Mazkur ilmiy ishda raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimini modernizatsiya qilish zaruriyati va bu yo'nalishdagi asosiy islohotlar ko'rib chiqiladi. Ishda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, blokcheyn, elektron hisob-faktura va ma'lumotlar omborlari orqali soliq ma'murchiligini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi.

Tadqiqotda soliq tizimining dolzarb muammolari – yashirin iqtisodiyot ulushining yuqoriligi, soliq to'lovchilarning raqamli faoliyati ustidan nazoratning yetarli emasligi va transchegaraviy xizmatlardan tushadigan daromadlarni soliqqa tortish muammolari yoritilgan.

Shuningdek, xalqaro tajriba tahlili asosida O'zbekiston soliq tizimida ilg'or yondashuvlar (OECDning BEPS tamoyillari, avtomatik axborot almashuvi, raqamli izlar orqali risk monitoringi)ni joriy etish istiqbollari bayon etilgan. Ishda soliq organlarining tashkiliy va texnologik salohiyatini oshirish, soliq to'lovchilarga "mahallabay" va "korxona" asosida xizmat ko'rsatish mexanizmini kengaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston soliq tizimini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirishga xizmat qiladi hamda fiskal shaffoflikni ta'minlash, budget barqarorligini kuchaytirishga qaratilgan strategik yo'nalishlarni aniqlaydi.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, soliq tizimi, soliq ma'murchiligi, elektron hisobot, fiskal shaffoflik, blokcheyn, sun'iy intellekt, real vaqtli monitoring, yashirin iqtisodiyot.

Abstract

This scientific work examines the need to modernize the tax system in the context of the digital economy and the main reforms in this area. The work analyzes the issues of improving tax administration through digital technologies, artificial intelligence, blockchain, electronic invoicing and data warehouses.

The study highlights the current problems of the tax system - the high share of the hidden economy, insufficient control over the digital activities of taxpayers, and the problems of taxation of income from cross-border services.

Also, based on an analysis of international experience, the prospects for introducing advanced approaches (OECD BEPS principles, automatic

information exchange, risk monitoring through digital traces) in the tax system of Uzbekistan are outlined. The work develops practical recommendations for increasing the organizational and technological capacity of tax authorities, expanding the mechanism for providing services to taxpayers on a "neighborhood" and "enterprise" basis.

The results of the study will serve to adapt the tax system of Uzbekistan to the requirements of the digital economy and identify strategic directions aimed at ensuring fiscal transparency and strengthening budget stability.

Keywords: digital economy, tax system, tax administration, electronic reporting, fiscal transparency, blockchain, artificial intelligence, real-time monitoring, hidden economy.

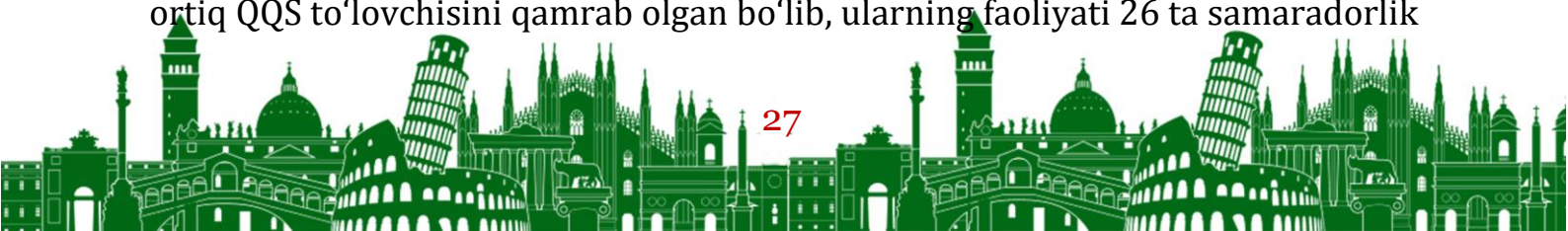
Asosiy qism

Raqamli iqtisodiyot bugungi kunda dunyo miqyosida iqtisodiy munosabatlarning shaklini tubdan o'zgartirmoqda. Internet, mobil ilovalar, sun'iy intellekt, katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) va blokcheyn texnologiyalari asosida yangi iqtisodiy modellar vujudga kelmoqda. Bu jarayon global miqyosda soliqqa tortish mexanizmlarini ham qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Ayniqsa, raqamli xizmatlar, elektron savdo va freelancing kabi faoliyat turlari soliq bazasining an'anaviy ko'rinishini murakkablashtirmoqda.

Raqamli iqtisodiyotda xizmatlar ko'p hollarda transchegaraviy shaklda amalga oshiriladi. Natijada, soliqqa tortish bazasini aniqlash, soliq to'lovchilarni ro'yxatdan o'tkazish, daromad manbasini aniqlash va moliyaviy oqimlarni kuzatish ancha murakkab jarayonga aylanadi. Shu sababli, ko'plab davlatlarda yashirin iqtisodiyot ulushi ortib, platforma orqali faoliyat yuritayotgan jismoniy va yuridik shaxslarning daromadlari soliq hisobotlarida aks etmasligi holatlari ko'paymoqda.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun zamonaviy texnologiyalarga asoslangan raqamli soliq ma'murchiligi tizimini joriy etish zarur. Bunday yondashuvlar sun'iy intellekt yordamida risklarni aniqlash, elektron hisob-fakturalar orqali avtomatik hisob-kitob qilish, blokcheyn texnologiyasi yordamida tranzaksiyalarning aniqligini ta'minlash va real vaqtli monitoring orqali soliq tushumlarini nazorat qilish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi ham bu borada muhim islohotlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, "Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish" bo'limlari tashkil etilib, "mahallabay" va "korxona bay" yondashuvlar asosida xizmat ko'rsatish tizimi joriy etildi. Ushbu tizim orqali 902 nafar soliq inspektori 183 mingdan ortiq QQS to'lovchisini qamrab olgan bo'lib, ularning faoliyati 26 ta samaradorlik

(KPI) mezonlari orqali baholanmoqda. Bu esa soliq idoralarining faoliyatini natijadorlikka yo'naltirishda muhim bosqich hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, OECD tomonidan ishlab chiqilgan BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) tamoyillari asosida raqamli iqtisodiyotdagi daromadlarni soliqqa tortish mexanizmlari ishlab chiqilmoqda. Google, Amazon, Apple kabi global korxonalar faoliyatidan tushadigan daromadlar uchun alohida soliqqa tortish yondashuvlari amaliyotga joriy etilgan. O'zbekiston uchun ham quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega: Soliq kodeksiga raqamli xizmatlar uchun alohida band kiritish, xorijiy raqamli platformalar orqali ishlayotgan fuqarolarni soliqqa tortish, elektron hisob-kitob tizimlarini kichik va o'rta biznes uchun majburiy qilish, shuningdek, soliq to'lovchilarning raqamli profillarini shakllantirish.

Kelajak istiqbollari soliq tizimining texnologik bazasini yanada kuchaytirish bilan bog'liq. Xususan, sun'iy intellekt va Big Data asosida avtomatik audit tizimlarini ishlab chiqish, soliq to'lovchilarning raqamli izlarini tahlil qilish orqali xavfli segmentlarni aniqlash, fuqarolik jamiyatini jalb qilgan holda ochiq byudjet mexanizmlarini rivojlantirish dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga, O'zbekiston OECDning Common Reporting Standard (CRS) tizimiga integratsiya qilinishi orqali xalqaro axborot almashinuvida faol ishtirok etishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimini rivojlantirish — bu nafaqat fiskal barqarorlik va byudjet tushumlarini oshirish, balki soliq adolatini ta'minlash, iqtisodiyotni "soyadan" chiqarish va investitsion muhitni yaxshilash uchun zaruriy shartdir. Raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish esa soliq tizimining uzoq muddatli barqarorligini kafolatlaydi.

Xulosa

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi soliq tizimi oldiga yangi chaqiriqlarni qo'ymoqda. An'anaviy soliq mexanizmlari raqamli xizmatlar, platformalar orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar, transchegaraviy savdo va elektron to'lovlar sharoitida o'z dolzarbligini yo'qotmoqda. Shu bois soliq siyosatining raqamli transformatsiyasi — fiskal barqarorlikni ta'minlash, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va adolatli soliqqa tortish tizimini yaratishda muhim omilga aylanmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimini isloh qilish zarurati nafaqat texnologik rivojlanish bilan, balki iqtisodiyotni shaffoflashtirish, fiskal barqarorlikni ta'minlash va global iqtisodiy tendensiyalarga moslashish ehtiyoji bilan ham chambarchas bog'liq. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan fiskal islohotlar doirasida ushbu yo'nalishning ustuvorligi tobora ortib

bormoqda. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy jihatlar soliq tizimining raqamli iqtisodiyot sharoitida qanday muammolarga duch kelayotganini va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga asos bo'ldi.

Avvalo, raqamli iqtisodiyotda soliqqa tortish bazasini aniqlash va nazorat qilish murakkablashmoqda. Ayniqsa, platforma orqali ishlovchi freelanserlar, elektron xizmat ko'rsatuvchilar va raqamli kontent yaratuvchilar (masalan, YouTube, App Store, Upwork orqali faoliyat yurituvchilar) amaldagi soliq tizimida ko'p hollarda qamrab olinmagan. Bu esa byudjetga salmoqli tushumlar yo'qotilishiga va soliq adolatining buzilishiga olib keladi.

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar – sun'iy intellekt, blokcheyn, real vaqtli monitoring, Big Data – soliq nazoratining aniqligi va samaradorligini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda. Bu texnologiyalar soliq to'lovchilarning raqamli faoliyatini aniqlash, risklarni baholash va real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, O'zbekistonda joriy etilayotgan "mahallabay" va "korxona bay" xizmat ko'rsatish tizimlari soliq ma'murchiligini shaxsga yo'naltirilgan va natijadorlikka asoslangan shaklga o'zgartirmoqda. Bu yondashuvlar orqali soliq to'lovchilar bilan bevosita ishlovchi inspektorlar tayinlanmoqda va KPI tizimi asosida ularning faoliyati baholanmoqda. Bu esa soliq idoralari samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

To'rtinchidan, OECD tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro standartlar – BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) va CRS (Common Reporting Standard) – ga moslashish O'zbekistonning global fiskal makondagi pozitsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu standartlar asosida transchegaraviy moliyaviy operatsiyalar ochiqligi, xorijiy aktivlar ustidan nazorat va axborot almashinuvining xalqaro mexanizmlari joriy etilishi mumkin.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimini modernizatsiya qilish — bu faqat texnologik masala emas, balki institutsional, huquqiy va strategik yondashuvlarni talab qiluvchi murakkab jarayondir. Bu yo'nalishdagi islohotlar O'zbekistonning iqtisodiy suvereniteti, byudjet mustahkamligi va investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. OECD (2020). Tax Challenges Arising from Digitalisation – Report on Pillar One Blueprint. OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org>
2. OECD (2021). International Tax Reform: Progress Report on Pillar Two. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. OECD Publishing.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi (2023). Soliq siyosatini takomillashtirish va yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish strategiyasi. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi (2024). 2023-yil yakuni bo'yicha soliq tushumlari va islohotlar tahlili. Toshkent: DSI.
5. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (2023-yil 1-yanvarda kuchga kirgan yangi tahriri). Toshkent: Norma.
6. Moliya vazirligi (2023). O'zbekiston Respublikasining 2024-yil Davlat byudjeti to'g'risidagi hisobot. Toshkent.
7. Brynjolfsson, E. and McAfee, A. (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. New York: W.W. Norton & Company.
8. Tapscott, D. and Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. Penguin.
9. World Bank (2022). Digital Economy for Central Asia: Opportunities, Challenges and Policy Responses. Washington, DC: The World Bank.
10. IMF (2021). Taxing the Digital Economy: Global Perspectives and Policy Options. IMF Working Paper WP/21/55. Available at: <https://www.imf.org>
11. Deloitte (2023). The Future of Tax Administration in a Digital World. Deloitte Insights. Available at: <https://www2.deloitte.com>
12. EY (2022). Global Tax Policy and Controversy Briefing: Digital Taxation Developments. Ernst & Young Global Limited.
13. Xalqaro valuta jamg'armasi (IMF) (2023). Raqamli iqtisodiyot va fiskal siyosat: Markaziy Osiyo uchun tavsiyalar. Vashington.

